

## Filozof Franjo Šanc o kauzalnom principu\*

IVAN MACUT

*Institut za filozofiju, Zagreb, Hrvatska / Institute  
of Philosophy, Zagreb, Croatia  
imacut@ifzg.hr*

UDK 1Šanc, F.

1-051(497,5)

141.31:122

Pregledni rad / Review article

Primljeno / Received: 16. 5. 2024.

Prihvaćeno / Accepted: 9. 7. 2024.

[https://doi.org/10.52685/pihfb.50.2\(100\).3](https://doi.org/10.52685/pihfb.50.2(100).3)

### Sažetak

Rad je uz uvodne i zaključne napomene podijeljen na tri dijela. U prvom dijelu iznosi se *status questionis* istraživanja o filozofu Franji Šancu. Nabrajaju se autori i njihova djela u kojima se, više ili manje, istražuje Šancov život i njegova filozofska misao. U drugom dijelu, na temelju ranijih istraživanja, ukratko se izlaže o Šancovom životu i stvaralaštvu te se donose osnovni bio-bibliografski podatci vezani uz njegovo ime. Konačno, u trećem dijelu izlaže se o kauzalnom principu u filozofskoj misli Franje Šanca i to slijedeći četverostruki korak: a) prema Šancovom mišljenju pogrešna shvaćanja kauzalnog principa (Hume, Mill i Kant); b) Šancova kritika tih pogrešnih shvaćanja kauzalnog principa; c) temeljno pitanje i dva puta prema odgovoru: prvi polazeći od bića koje postoji a nema uzroka i bića koje ima uzrok te, konačno, d) obrazlaganje tvrdnje da je kauzalni princip analitički sud. Zaključak je rada da Šanc izvrsno poznaje literaturu vezanu uz kauzalni princip, te da na strukturiran i logički povezan način izlaže i brani svoje teističko stajalište.

*Ključne riječi:* Franjo Šanc, kauzalni princip, David Hume, Immanuel Kant, Bog, teizam

### Uvodne napomene

U zapadnoj filozofiji rasprava o kauzalnom principu, odnosno kauzalnosti – »promatranje i spajanje događaja kao uzroka i posljedica«<sup>1</sup> – proteže se sve

\* Ovaj članak rezultat je istraživanja na projektu *Nove teme u hrvatskoj filozofiji od 1874. do 1945. godine*, IP-2022-10-5438 koji financira Hrvatska zaklada za znanost.

<sup>1</sup> Albert Bazala, *Povijest filozofije. Svezak III. Povijest filozofije najnovijega doba* (Zagreb: Matica hrvatska, 1912), p. 398.

do grčke filozofije. Filozofi poput Parmenida, Heraklita, Platona, Aristotela, pa preko sv. Tome Akvinskoga, Spinoze, Humea, Kanta – da nabrojimo samo važnija imena – pa sve do našeg vremena iznosili su, manje-više uvjerljive, argumente za ili protiv kauzalnog principa te, također, i različite interpretacije istog tog kauzalnog principa. U svakom slučaju može se reći da je filozofska rasprava o kauzalnom principu »fascinantna i od značaja za metafiziku, filozofiju znanosti, filozofiju religije te dijalog između znanosti i religije«.<sup>2</sup> Uz filozofe svjetskoga glasa i značenja, i kod nas pronalazimo različite filozofe koji se bave pitanjem kauzalnog principa te žele dati svoj doprinos ovoj problematici – neke od njih spomenuti ćemo i u nastavku našega rada – a glavni naglasak, kako to uostalom i sam naslov rada sugerira, staviti ćemo na filozofa Franju Šanca i njegovo promišljanje o kauzalnom principu. Odmah na početku napominjemo da Šanc zastupa, odnosno brani, argumente za teističku poziciju i u tom kontekstu izlaže razloge za prihvaćanje apsolutne vrijednosti i istinitosti kauzalnog principa, a isti kauzalni princip prema njemu, sažimamo, potrebno je shvatiti na način da svako ograničeno biće ima svoj uzrok.

Prije nego što prijedemo na središnji dio našega istraživanja, smatramo potrebnim ponajprije prikazati stanje istraženosti filozofije Franje Šanca, a što ćemo učiniti u prvom dijelu rada, te ćemo nakon toga, ukratko i shematski, prikazati njegov život te spomenuti poimence njegova glavna filozofska djela. Nakon toga slijedi središnji dio našega istraživanja, a to je Šancovo promišljanje o kauzalnom principu. Nema nikakve dvojbe da je kauzalni princip za Šancovo filozofsko promišljanje iznimno važan jer nam on, prema Šancovom filozofskom shvaćanju, otvara vrata u nad-osjetilni svijet,<sup>3</sup> a istovremeno isti je taj kauzalni princip i kamen smutnje za sve one koji u Boga ne vjeruju. Stoga Šanc ima želju detaljno izložiti učenje o kauzalnom principu i upoznati čitatelje kako s njegovim smislom, tako i s apsolutnom sigurnošću kauzalnog principa.

## 1. Status questionis istraživanja o filozofu Franji Šancu

Filozof i isusovac Franjo Šanc (1882. – 1953.) predmet je filozofskih istraživanja te ga ne bismo mogli označiti kao nepoznatog filozofskog pisca kod nas. O njemu je objavljeno više znanstveno-istraživačkih radova kako kod nas, tako i u Sloveniji. Od znanstvenih projekata koji su se, između ostaloga, bavili i filozofskom mišlju Franje Šanca bio je i projekt pod nazivom »Neo-

<sup>2</sup> Andrew Loke, *The Teleological and Kalam Cosmological Arguments Revisited* (Palgrave Macmillan: e-book, 2022), p. 38.

<sup>3</sup> »Šanc smatra da ključ nadosjetilnog svijeta leži u kauzalnom principu«. Stjepan Štivić, »Franc Šanc DJ: Filozofska pot in razumevanje filozofije«, *Bogoslovni vestnik* 82/4 (2022), p. 1059.

skolastička filozofija u Hrvatskoj u 19. i 20. stoljeću« (»Neoscholasticism in Croatia in 19th & 20th century«) voditelj dr. sc. Anto Mišić, Fakultet filozofije i religijskih znanosti u trajanju od 1. siječnja 2007. do 1. siječnja 2009. godine.

Od znanstvenih radova objavljenih o Franji Šancu i njegovim filozofskim istraživanjima i dostignućima, pronašli smo sljedeće autore i naslove koje navodimo kronološkim redom:<sup>4</sup> Miljenko Belić, »Doprinos Franje Šanca suvremenom istraživanju Aristotelove filozofije« (1993.);<sup>5</sup> Miljenko Belić, »Šanc i Kozelj – dva slovenska filozofa među Hrvatima« (1994.);<sup>6</sup> Marko Josipović, »Limbourg i Šanc – istaknuti neoskolastički filozofi na katedri Vrhbosanske visoke teološke škole« (1995.);<sup>7</sup> Bojan Marotti, »Kako oriječiti misao?: o jednom Krstićevom prigovoru Šancovoj Filozofiji srednjega vijeka« (2000.);<sup>8</sup> Ivan Macan, »Neoskolastika u Hrvatskoj od 1874. do 1945.« (2000.);<sup>9</sup> Nikola Stanković, »Hrvatski neoskolastici o ontologijskom argumentu« (2000.);<sup>10</sup> Ivan Šestak, »Šanc Franjo« (2012.);<sup>11</sup> Kata Lamešić, »Skolastička filozofija – prava filozofija? Recepcija skolastike kod Franje Šanca« (2014.);<sup>12</sup> Ivan Macut, »Filozofske teme i filozofi u časopisu *Bogoslovska smotra (Ephemerides Theologicae)* u razdoblju od 1910. do 1944. godine« (2015.);<sup>13</sup> Ivan Macut, »Franjo

<sup>4</sup> Napominjemo da se u ovdje nabrojanim radovima ne radi uvijek o tome da je Šanc glavni predmet istraživanja. U nekim radovima o Šancu se piše kao o jednom autoru uz druge obrađene i spomenute autore.

<sup>5</sup> Miljenko Belić, »Doprinos Franje Šanca suvremenom istraživanju Aristotelove filozofije«, *Obnovljeni život* 48/1 (1993), pp. 3–30.

<sup>6</sup> Miljenko Belić, »Šanc i Kozelj – dva slovenska filozofa među Hrvatima«, *Filozofska istraživanja* 14/2–3 (1994), pp. 459–471.

<sup>7</sup> Marko Josipović, »Limbourg i Šanc – istaknuti neoskolastički filozofi na katedri Vrhbosanske visoke teološke škole«, *Filozofska istraživanja* 15/1 (1995), pp. 243–261.

<sup>8</sup> Bojan Marotti, »Kako oriječiti misao?: o jednom Krstićevom prigovoru Šancovoj Filozofiji srednjega vijeka«, *Scopus: časopis studenata filozofije Hrvatskih studija* 4/3 (2000), pp. 33–44.

<sup>9</sup> Ivan Macan, »Neoskolastika u Hrvatskoj od 1874. do 1945.«, *Otvorena pitanja povijesti hrvatske filozofije. Zbornik radova znanstvenog skupa – Zagreb 23. – 25. lipnja 1999.* (Zagreb: Institut za filozofiju, 2000), pp. 331–346.

<sup>10</sup> Nikola Stanković, »Hrvatski neoskolastici o ontologijskom argumentu«, *Otvorena pitanja povijesti hrvatske filozofije. Zbornik radova znanstvenog skupa – Zagreb 23. – 25. lipnja 1999.* (Zagreb: Institut za filozofiju, 2000), pp. 347–362.

<sup>11</sup> Ivan Šestak, »Šanc Franjo«, u: Stipe Kutleša (ur.), *Filozofski leksikon* (Zagreb: Leksikografski zavod »Miroslav Krleža«, 2012).

<sup>12</sup> Kata Lamešić, »Skolastička filozofija – prava filozofija? Recepcija skolastike kod Franje Šanca«, *Prilozi o hrvatskoj neoskolastici*, u: Ivan Šestak, Josip Oslić, Anto Gavrić (ur.) (Zagreb: Filozofsko-teološki Institut Družbe Isusove, 2014), pp. 35–44.

<sup>13</sup> Ivan Macut, »Filozofske teme i filozofi u časopisu *Bogoslovska smotra (Ephemerides Theologicae)* u razdoblju od 1910. do 1944. godine«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 41/2 (2015), pp. 465–508.

Šanc (1882. – 1953.)« (2018.);<sup>14</sup> Ivan Macut, »Franjo Šanc« (2018.);<sup>15</sup> Stjepan Štivić, »Franc Šanc DJ: Filozofska pot in razumevanje filozofije« (2022.).<sup>16</sup>

Uzimajući sve ove istraživačke radove zajedno možemo reći kako je filozof i isusovac Franjo Šanc predmet brojnih istraživanja, ali, također, potrebno je također istaknuti kako do danas, prema našim saznanjima, njegova filozofska misao nije do kraja istražena niti sustavnim filozofskim djelima zaokružena. Ovim našim radom o njegovim promišljanjima o kauzalnom principu želimo napraviti jedan korak više u osvjetljivanju njegovih filozofskih promišljanja iz teističke perspektive o važnim temama iz filozofije o Bogu. Prije nego što prijedemo na središnji dio našega rada, pogledajmo ukratko o Šancovom životu i stvaralaštvu.

## 2. Ukratko o Šancovom životu i stvaralaštvu

Franjo Šanc rodio se 2. veljače 1882. godine u Javorniku nad Laškim, u Sloveniji.<sup>17</sup> Maturirao je 1902. godine. Studirao je u Bratislavi, Innsbrucku te u Rimu na Papinskom sveučilištu Gregoriana (1922. – 1924.). Od 1920. godine Šanc je bio profesor filozofije na novoosnovanom Isusovačkom učilištu u Zagrebu. Akademske godine 1919./1920. te od 1924. do 1937. godine predavao je filozofiju na Vrhbosanskoj visokoj teološkoj školi u Sarajevu, a od jeseni 1937. godine Šanc prelazi u Zagreb gdje nastavlja svoje zauzeto profesorsko djelovanje i stvaralaštvo. Franjo Šanc preminuo je dana 31. siječnja 1953. godine u Zagrebu.

Šanc je objavio nekoliko filozofskih knjiga i nešto više filozofskih članaka u časopisu *Život*. Kada je riječ o knjigama, nabrajamo njegova djela: *Sententia Aristotelis: de compositione corporum e materia et forma in ordine physico et metaphysico in elementis terrestribus considerata; solutio eorum quae in primis ab E. Zeller Aristoteli opponuntur* (1928);<sup>18</sup> *Stvoritelj svijeta njegova*

<sup>14</sup> Ivan Macut, »Franjo Šanc (1882. – 1953.)«, *Filozofija u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj* (Zagreb: Školska knjiga, 2018), pp. 251–262.

<sup>15</sup> Ivan Macut, »Franjo Šanc«, *Hrvatska filozofija od obnove Zagrebačkog sveučilišta 1874. do osnutka Nezavisne Države Hrvatske 1941.* (Split: Služba Božja, 2018), pp. 266–274.

<sup>16</sup> Stjepan Štivić, »Franc Šanc DJ: Filozofska pot in razumevanje filozofije«, *Bogoslovni vestnik* 82/4 (2022), pp. 1053–1060.

<sup>17</sup> Životopis preuzimamo iz djela: Macut, *Hrvatska filozofija od obnove Zagrebačkog sveučilišta 1874. do osnutka Nezavisne Države Hrvatske 1941.*, pp. 266–267.

<sup>18</sup> Franjo Šanc, *Sententia Aristotelis: de compositione corporum e materia et forma in ordine physico et metaphysico in elementis terrestribus considerata; solutio eorum quae in primis ab E. Zeller Aristoteli opponuntur* (Zagreb: Hrvatska Bogoslovska Akademija, 1928). Ovo je djelo izdala Hrvatska bogoslovska akademija u Zagrebu 1928. godine. Miljenko Belić piše da je po

egzistencija i narav i njegov odnos prema svijetu;<sup>19</sup> *Povijest filozofije. I. dio: Filozofija starih Grka i Rimljana*;<sup>20</sup> te, konačno, *Poviest filozofije II. dio. Od renesanse do Kanta*.<sup>21</sup> Od njegovih članaka nabrojati ćemo ih samo nekoliko: »Pozitivizam – izvor modernih zabluda;<sup>22</sup> »Stvoritelj svijeta i problem zla«;<sup>23</sup> »Borbeni ateizam – njegove metode i sredstva«;<sup>24</sup> »Filozofija borbenog ateizma«;<sup>25</sup> »Friedrich Wilhelm Nietzsche. Uz četrdesetu godišnjicu njegove smrti«;<sup>26</sup> »Hans Driesch – o ishodištu svake filozofije«;<sup>27</sup> »Hans Driesch – o temeljnim tezama svoje filozofije« – članak u dva nastavka.<sup>28</sup> Bavi se i analizom te kritikom dijalektičkog materijalizma te je napisao niz članaka u kojima se bavi upravo tom tematikom: »Na izvorima dijalektičkog materijalizma«;<sup>29</sup> »Dijalektički materijalizam«;<sup>30</sup> »Filozofija marksizma«<sup>31</sup> itd.

### 3. Kauzalni princip u filozofskoj misli Franje Šanca

U radu pod naslovom »Sloboda volje, uzročnost i Hume« znanstveni savjetnik s Instituta za filozofiju u Zagrebu dr. sc. Davor Pećnjak o problemu kauzaliteta, odnosno uzročnosti, kaže sljedeće: »Problem uzročnosti jedan je

---

Šancovu vlastitom svjedočenju ovo djelo bilo toliko novo i neobično da se čak i dva recenzenta, a to su bili dr. Aleš Ušeničnik (1868. – 1952.) te dr. Karlo Grimm (1898. – 1952.), nisu htjeli odazvati pozivu da napišu svoje mišljenje, pa su potrebno povoljno mišljenje napisali profesori s rimskog papinskog sveučilišta s Gregorijane.

<sup>19</sup> Franjo Šanc, *Stvoritelj svijeta njegova egzistencija i narav i njegov odnos prema svijetu* (Sarajevo: Nova tiskara Vrećek i dr., 1935).

<sup>20</sup> Franjo Šanc, *Povijest filozofije. I. dio: Filozofija starih Grka i Rimljana* (Zagreb: Knjižnica Života, 1942).

<sup>21</sup> Franjo Šanc, *Poviest filozofije II. dio. Od renesanse do Kanta* (Zagreb: Knjižnica Života, 1943).

<sup>22</sup> Franjo Šanc, »Pozitivizam – izvor modernih zabluda«, *Život* 9/2 (1928), pp. 74–81.

<sup>23</sup> Franjo Šanc, »Stvoritelj svijeta i problem zla«, *Život* 13/3 (1932), pp. 122–129.

<sup>24</sup> Franjo Šanc, »Borbeni ateizam – njegove metode i sredstva«, *Život* 18/5 (1937), pp. 201–217.

<sup>25</sup> Franjo Šanc, »Filozofija borbenog ateizma«, *Život* 18/3 (1937), pp. 97–108.

<sup>26</sup> Franjo Šanc, »Friedrich Wilhelm Nietzsche. Uz četrdesetu godišnjicu njegove smrti«, *Život* 21/8 (1940), pp. 363–385.

<sup>27</sup> Franjo Šanc, »Hans Driesch – o ishodištu svake filozofije«, *Život* 20/7 (1939), pp. 401–411.

<sup>28</sup> Franjo Šanc, »Hans Driesch – o temeljnim tezama svoje filozofije«, *Život* 20/8 (1939), pp. 467–476.; Franjo Šanc, »Hans Driesch – o temeljnim tezama svoje filozofije«, *Život* 20/9–10 (1939), pp. 545–565.

<sup>29</sup> Franjo Šanc, »Na izvorima dijalektičkog materijalizma«, *Život* 18/8–9–10 (1937), pp. 420–433.

<sup>30</sup> Franjo Šanc, »Dijalektički materijalizam«, *Kršćanska škola* 41/7–8 (1937), pp. 93–99.

<sup>31</sup> Franjo Šanc, »Filozofija marksizma«, *Hrvatski socijalni tjedan* 3 (1939), pp. 75–88.

od temeljnih filozofskih problema uopće i dan danas ne postoji neka teorija uzrokovanja koja bi bila prihvaćena od većine filozofa te ovdje postoji još uvijek široko polje istraživanja«. <sup>32</sup> S ovim se Pećnjakovim riječima slažemo, a Franjo Šanc svojim promišljanjima u ovom kontekstu jedan je od filozofa koji su na hrvatskom jeziku, između ostaloga, pisali upravo o toj problematici te ponudio i neka rješenja ovoga problema.

U djelu pod naslovom *Stvoritelj svijeta njegova egzistencija i narav i njegov odnos prema svijetu* (1935.) Šanc drugo poglavlje posvećuje govoru o kauzalnom principu, a to je poglavlje naslovio »Kako možemo spoznati Boga«. <sup>33</sup> Ovdje je potrebno istaknuti da je ovo poglavlje sastavljeno od vrlo neznatno prerađena dva Šancova ranije objavljena članka <sup>34</sup> u filozofskom časopisu *Život* i to: »Problem kauzalnog principa, njegov smisao i njegovo rješenje« <sup>35</sup> i »Problem kauzalnog principa - njegovo rješenje«. <sup>36</sup> Problem kauzalnog principa za Šanca je uvijek suvremen, a razlog je taj što je on povezan s najdubljim pitanjima ljudskoga duha.

»Ovaj je problem uvijek suvremen, jer je skopčan s najdubljim pitanjima, koja su odvajkada zaokupljala ljudski duh, i koja ga neće ostaviti, dok živi na ovom svijetu, gdje je sve ograničeno, promjenjivo i prolazno. Odakle je svijet i sve ono, što se na njemu nalazi? Odakle je sve ono, što postaje? Koji je onaj uzrok, kome sve ima da zahvali, što jest i što ima? Kakav je onaj posljednji uzrok svega? Kakvi su uzroci raznih pojava u svijetu i kakva je njihova narav? <...> Sve su to pitanja, na koja nema odgovora, ako se niječe kauzalni princip: a kriv mora biti odgovor, ako se kauzalnom principu daje krivi smisao.« <sup>37</sup>

<sup>32</sup> Davor Pećnjak, »Sloboda volje, uzročnost i Hume«, *Prolegomena* 10/2 (2011), pp. 311–312.

<sup>33</sup> Šanc je ovu knjigu podijelio na dva dijela, a svaki dio na više poglavlja. Tako prvi dio knjige koji nosi naslov »Egzistencija i narav stvoritelja svijeta«, podijeljen je na četiri poglavlja, a svako od ovih poglavlja podijeljeno je na jedan ili više članaka. Drugo poglavlje prvog dijela knjiga pod naslovom »Kako možemo spoznati Boga«, a u kojemu Šanc izlaže i raspravlja o kauzalnom principu, sastoji se samo od jednog (petog) članka koji je autor naslovio: »Ključ u nadosjetni svijet«.

<sup>34</sup> U našem ćemo izlaganju slijediti Šancovu knjigu *Stvoritelj svijeta njegova egzistencija i narav i njegov odnos prema svijetu* (1935.), a tamo gdje navodimo jedan od njegova dva članka, to ćemo jasno i naznačiti.

<sup>35</sup> Franjo Šanc, »Problem kauzalnog principa, njegov smisao i njegovo rješenje«, *Život* 10/3 (1929), pp. 134–141.

<sup>36</sup> Franjo Šanc, »Problem kauzalnog principa – njegovo rješenje«, *Život* 10/6 (1929), pp. 337–346.

<sup>37</sup> Šanc, »Problem kauzalnog principa, njegov smisao i njegovo rješenje«, p. 134.

### 3.1. Pogrešna shvaćanja kauzalnog principa

Iz ovog uvodnog teksta u raspravu o kauzalnom principu i više je nego očito da mu Šanc pripisuje ključnu ulogu u rješavanju temeljnih čovjekovih pitanja, tj. bez ispravnog shvaćanja kauzalnog principa čovjek nikada neće doći do odgovora na pitanja, kao što su, na primjer, o Bogu, odakle svijet, čovjek, koji je uzrok svega i sl. Da postoje i kriva shvaćanja kauzalnog principa, za našeg je filozofa i više nego očito te kao primjer navodi filozofe Huma, Milla i Kanta te ih sve skupa označuje kao pozitiviste.<sup>38</sup>

David Hume u djelu *Treatise on Human Nature (Rasprava o ljudskoj naravi)* izlaže o kauzalnom principu. »On zove kauzalnim problemom pitanje, da li su događaji u svijetu nužno tako povezani, da ispred toga događaja ide uvijek isti stanoviti događaj tako, te možemo znati, što se prije dogodilo, ako znademo, što se sada zbiva«. <sup>39</sup> Za Šanca nema nikakve dvojbe da je Humova kritika i promišljanje o kauzalnom principu izvršilo ogromni utjecaj u filozofiji te jasno naznačuje da se Humea još i naziva »klasikom kauzalnog problema«, a razlog je taj »jer je s velikom oštrinom uma iznosio poteškoće protiv kauzalnog principa i protiv samog pojma kauzalnosti poričući mu svaku stvarnu vrijednost<sup>40</sup> i ostavljajući samo nadu, da je onaj stanoviti slijed između događaja uvijek i svagdje isti«. <sup>41</sup> Šanc ne dijeli ovaj stav i drži da je Hume bio otac pozitivizma – tako ga je u svojem djelu *Einleitung in die Philosophie (Uvod u filozofiju)* nazvao Külpe – ili empirizma ili antimetafizike, odnosno negacije svake filozofije i svake znanosti u pravom smislu riječi.<sup>42</sup> Oslanjajući se na

<sup>38</sup> Da Šanc pozitivizam ne cijeni visoko može se jasno vidjeti iz njegova rada pod naslovom: Franjo Šanc, »Pozitivizam – izvor modernih zabluda«, *Život* 9/2 (1928), pp. 74–81.

<sup>39</sup> Šanc, *Stvoritelj svijeta njegova egzistencija i narav i njegov odnos prema svijetu*, p. 50.

<sup>40</sup> Albert Bazala u trećem svesku iz povijesti filozofije piše da je filozof Hume, kada je ispitivao vjerodostojnost principa kauzaliteta, došao do rezultata da ni taj osnovni princip, a na kojem se osniva sva prirodno-znanstvena spoznaja, budući da nastaje asocijacijom po očekivanju, ne vodi do bezuvjetno nužnih sudova. Usp. Bazala, *Povijest filozofije. Svezak III. Povijest filozofije najnovijega doba*, p. 23.

<sup>41</sup> Šanc, *Stvoritelj svijeta njegova egzistencija i narav i njegov odnos prema svijetu*, p. 50. Zimmermann piše sljedeće: »Prema empiričkom stanovištvu, po kojemu je izvanjsko i usebno predodžbeno opažanje jedini spoznajni izvor, dosljedno je ustvrdio Hume, da jedino empiričkim putem ne možemo doći do iskustvenog znanja, koje bi imalo općenitu i nužnu vrijednost, jer se predodžbeno zamjećivanje ograničuje samo na pojedinačne činjenice. Da od predodžbene gradje uzmogne nastati zbiljska iskustvena spoznaja, potrebno je, da se činjenice svedu na apodiktičke principe ili aksiome. A budući da se u iskustvenom opažanju ne nalazi karakter spoznajne općenitosti i nužnosti, zato je iskustveno znanje osnovano na apriornim principima«. Stjepan Zimmermann, »Kantova i skolastička teorija uzročnosti«, *Bogoslovska smotra* 7/2 (1916), p. 142.

<sup>42</sup> Usp. Šanc, *Stvoritelj svijeta njegova egzistencija i narav i njegov odnos prema svijetu*, p. 50.



Davidu Humea ostali pozitivisti tvrde da se umeće »kazualni vez između onih događaja, koje vidimo redovito povezane vremenom; prije nego opazimo jednu stanovitu pojavu, redovito zamjećujemo neku drugu također stanovitu pojavu«, te se ovdje radi o uzroku i učinku »ali samo na temelju iskustvom<sup>43</sup> utvrđene i željom i nadom generalizirane redovitosti, dakle pomoću one falacije, koja se u logici zove 'post hoc, ergo propter hoc – poslije toga, dakle poradi toga'«. <sup>44</sup>

John Stuart Mill u svojem djelu *A System of Logic (Sustav logike)* kauzalnim zakonom označuje redovitost po kojoj određeni događaj slijedi za određenim drugim događajem. <sup>45</sup>

Immanuel Kant, ističe Šanc, na prvi pogled kao da drugačije od Humea formulira kauzalni princip. <sup>46</sup> Ovdje se Šanc oslanja na istraživanja hrvatskog filozofa i vrsnog stručnjaka za Kantovu filozofiju, Stjepana Zimmermanna koji u svojem djelu *Kant i neoskolastika* raspravlja o Kantu i skolastičkoj teoriji uzročnosti. »Ima razlika između Kanta i Humea, velike opreke; ali ona se ne odnosi na sam sud, kojim izriču kauzalni princip, nego na njegovu vrijednost i podrijetlo« te Šanc kaže da Kant u svojem djelu *Kritik der reinen Vernunft (Kritika čistog uma)* kauzalni princip u prvom izdanju iz 1781. godine formulira na sljedeći način: »Sve što postaje (započinje biti) pretpostavlja nešto, poslije čega slijedi prema nekome pravilu«, a u drugom izdanju iz 1787. godine kauzalni princip definira riječima: »Sve promjene zbivaju se prema zakonu veza između uzroka i učinaka«. <sup>47</sup>

<sup>43</sup> I za Vilima Keilbacha David Hume tipični je predstavnik empirističkog shvaćanja uzročnosti. Prema Humeovom shvaćanju kauzalnog principa prijelaz mišljenja od uzroka na učinak ne dolazi iz razuma nego svoje podrijetlo ima u navici i iskustvu te Keilbach zaključuje: »Prema tome Hume naprosto prenosi problem uzročnosti u samog čovjeka kao spoznajni subjekt, a njegovo rješenje nalazi u psihičkom mehanizmu. Uzročna se nužnost po njemu ne može logički opravdati, nego samo psihologijski protumačiti. Utoliko je taj empirizam zapravo psihologističko odnosno subjektivističko shvaćanje uzročnosti«. Vilim Keilbach, *Problem Boga u filozofiji. Teodiceja ili naravno bogoslovlje* (Zagreb: Izdanje nakladnog odjela Hrvatske državne tiskare, 1944), p. 83.

<sup>44</sup> Šanc, *Stvoritelj svijeta njegova egzistencija i narav i njegov odnos prema svijetu*, p. 50.

<sup>45</sup> Usp. Ibid., p. 50.

<sup>46</sup> Zimmermann se slaže s Fischerom koji kaže da je na Kantovo učenje o pitanju kauzalnosti uvelike utjecao David Hume. Usp. Zimmermann, »Kantova i skolastička teorija uzročnosti«, p. 140.

<sup>47</sup> Šanc, *Stvoritelj svijeta njegova egzistencija i narav i njegov odnos prema svijetu*, pp. 50–51. Naš fizičar i filozof Ivan Supek na jednom mjestu o Kantovom shvaćanju kauzalnog principa i ograničenja istog tog shvaćanja piše sljedeće: »Poput Platona, Aristotela, Descartesa i Leibniza, bio je Immanuel Kant ne samo pod jakim utjecajem suvremene znanosti nego je i sam sudjelovao u istraživanjima. Kad je Platonu bila uzor Euklidova geometrija, a Aristotelu biologija, Kantu će stalno pred očima biti Newtonova mehanika. Princip kauzalnosti ili stroga determiniranost Newtonova svijeta gradila je Kantova shvaćanja, ali mu ujedno postavljala neprekoračive zidove spram moralnih načela«. Ivan Supek, »Kamo dalje od Kanta?«, *Godišnjak za povijest filozofije* 3/3 (1985), p. 226.



Šanc zaključuje da iz Hume-Kantovog kauzalnog principa mora slijediti princip »zatvorene naravne kauzalnosti«, a to prema našem filozofu, drugim riječima jednostavno rečeno, znači da se: »sve u svijetu zbiva po naravnim zakonima i na temelju naravnih ili fizičkih ili materijalnih uzroka, jer inače ne bi postajao onaj slijed između raznih pojava. Slijedi i vječnost niza u zbivanju, kao što i nemogućnost čudesa i slobode«. <sup>48</sup>

### 3.2. Šancova kritika pogrešnih shvaćanja kauzalnog principa

Za filozofa Šanca nema dvojbe da su pozitivisti, a među njima na poseban način Hume i Kant, kada je riječ o njihovom shvaćanju kauzalnog principa u krivu. Humeu prigovara <sup>49</sup> da je on u svojem promišljanju učinio sofizam »transitus in aliud genus – neosnovan prijelaz u drugo područje«, tj. da je rezultat iz logičkog polja jednostavno prenio na ontološki red, a ovo Šanc pojašnjava sljedećim riječima:

»Ne našavši stvarnog izvora našega pojma i principa kauzalnosti tvrdi naime, da uopće nema kauzalnosti, dosljedno niti kauzalnog veza, ali posve neosnovano. Iz toga, što mi, kako Hume misli, ne znamo, zašto sudimo, da događaji slijede prema nekom zakonu jedan za drugim, i zašto mi razlikujemo uzrok i učinak, nipošto ne slijedi, da onaj redoviti slijed i ona razlika ne postoji. Glavno je pitanje ontološke, a ne logičke ili noetičke naravi; glavno je istinitost ili stvarna vrijednost, a ne podrijetlo naše spoznaje. Hume je morao odgovoriti, a nije

<sup>48</sup> Šanc, *Stvoritelj svijeta njegova egzistencija i narav i njegov odnos prema svijetu*, p. 52. Govoreći o moralnoj odgovornosti i znanstvenoj slici svijeta, a promatrajući taj problem iz filozofskog naturalizma, Jelena Mijić kauzalni determinizam definira sljedećim riječima: »Naturalist tvrdi da je prirodni svijet uzročno zatvoren: ukoliko neki prirodni događaj ima uzrok, utoliko je njegov uzrok događaj u prirodnom svijetu, tj. nijedan prirodni događaj nema natprirodne ili izvanprirodne uzroke«. Jelena Mijić, »Moralna odgovornost i znanstvena slika svijeta«, *Filozofska istraživanja* 40/2 (2020), p. 314.

<sup>49</sup> Spomenimo ovdje da Zimmermann Humeovom učenju o kauzalnom principu upućuje sljedeći prigovor: »Humeov pojam kauzalnosti nije drugo već subjektivno naše pomišljanje, kojemu ne pripada objektivna nužnost. Dašto da je ovaj Humeov nazor o subjektivnoj vrijednosti kauzalnog pojma u protuslovlju s vlastitom njegovom naukom o izvoru kauzalnog pojma: jer, ako kauzalno pomišljanje nastaje asocijativnim djelovanjem naše svijesti, onda mora kauzalnost imati objektivnu vrijednost barem u opsegu psihičkog zbivanja. Ali ne samo da pojam uzročnosti vrijedi za psihičke tvorevine, već je nužno, da ovu objektivnu vrijednost pretpostavimo i za same asocijativne činjenice. Kolikogod puta (na osnovu znanstvenog istraživanja) pomišljamo nužno svezu između dvije činjenice, svaki puta potvrđuje iskustveno opažanje ispravnosti asocijativnog našeg pomišljanja. A gdje je toj uskladenosti razlog, ako među iskustvenim činjenicama ne postoji objektivni kauzalni snošaj?! Sve ove logičke manjkavosti u psihološkom subjektivizmu Humeovog shvaćanja iziskivale su novo istraživanje kauzalnog problema. Ovu je zadaću poduzeo Kant«. Zimmermann, »Kantova i skolastička teorija uzročnosti«, p. 140.

odgovorio, na pitanje da li postoji uvijek i svagdje onaj redoviti slijed između događaja, i zašto postoji«. <sup>50</sup>

Kada je riječ o Kantovom shvaćanju kauzalnog principa, Šanc postavlja nekoliko pitanja: kako možemo znati da li neka pojava slijedi iza druge prema pravilu ili bez pravila; kako možemo znati da je nešto učinak ili, pak, nije? Kada je, konačno, riječ o Hume-Kantovom kauzalnom principu onda naš filozof iznosi pitanje: kako možemo znati da li neki događaj koji slijedi iza drugoga slijedi prema zakonu ili, pak, slijedi slučajno te, konačno, zašto mora postojati ne samo učinak, nego i uzrok. <sup>51</sup> Pozivajući se na Artura Schneidera i njegova promišljanja u djelu *Probleme der Gotteserkenntnis (Problemi spoznaje Boga)* Šanc kritizira Humea i Kanta tvrdnjom da kauzalni zakon sadrži da svako zbivanje ima neki uzrok, ali ne sadrži i da uzrok djeluje prema nekom pravilu, odnosno da uvijek djeluje na isti način i prema nekom zakonu. Ovo tek dolazi kasnije i to na temelju refleksije i putem prirodoznanstvenog promatranja. <sup>52</sup> »Iskustvo nam pokazuje, da fizički uzroci djeluju prema stanovitim zakonima; ali iskustvo nam ništa ne kazuje o apsolutnoj nemogućnosti iznimke, a još manje, da nema drugih uzroka osim fizičkih, ili da su i ovi podvrgnuti zakonima, koji vrijede u fizičkome svijetu«. <sup>53</sup> Šanc je uvjerenja kako kauzalni princip treba odgovoriti na transcendentalno pitanje koje glasi: kako možemo prepoznati da li je neko biće prouzrokovano ili, pak, nije prouzrokovano. Hume-Kantova formulacija kauzalnog principa koja je subjektivističke, kao i druge formulacije koje su realističke naravi, ne može odgovoriti na ovo najdublje pitanje. <sup>54</sup> Što naš filozof Šanc, u biti, traži?

»Tražimo dakle ne samo kratku formulu, koja nam kaže, da li je neka stvar sama od sebe ili nije, nego tražimo nutarnji razlog, zašto nije sama od sebe nego je

---

<sup>50</sup> Šanc, *Stvoritelj svijeta njegova egzistencija i narav i njegov odnos prema svijetu*, p. 51. Spomenimo da filozof Pećnjak Humeu između ostaloga prigovara sljedeće: »Jedna stvar u kojoj Hume nije bio u pravu jest ta, kako je on tvrdio, da u svijetu nema slučajnosti. Naravno, tada je bila vladajuća slika svijeta mehaničko newtonovska i u takvoj slici doista nisu moguće slučajnosti. Naravno, Hume nije mogao znati kamo će otići razvoj fizike. No, slučajnosti ipak postoje. Već notorno zanimljivi ili dosadni (kako hoćete) primjeri dolaze iz kvantne mehanike i nuklearne fizike«. Pećnjak, »Sloboda volje, uzročnost i Hume«, p. 314.

<sup>51</sup> Usp. Šanc, *Stvoritelj svijeta njegova egzistencija i narav i njegov odnos prema svijetu*, pp. 52–53.

<sup>52</sup> Usp. Ibid., p. 53.

<sup>53</sup> Ibid., pp. 53–54.

<sup>54</sup> Usp. Ibid., p. 54.

prouzrokovana. Tražimo definiciju, koju možemo upotrijebiti samo za prouzrokovanu, ali i za svaku prouzrokovanu stvar kao takvu.<sup>55</sup>

### 3.3. Temeljno pitanje i dva puta prema odgovoru

Šanc jednostavno rečeno tvrdi da glavni problem kauzalnog principa nije taj da li sve što započinje ili se zbiva ili postaje ili se, pak, mijenja ima svoj uzrok. Naš filozof problem shvaća na sljedeći način: »Koja stvar ne može postojati, a da nema uzroka, i kako možemo spoznati, da li neka stvar ima uzrok ili ne, i zašto je nužno ovisna o uzroku? – to je naše shvaćanje problema. Ima li svako prouzrokovano biće neki nesumljivi biljeg, koji odaje njegov izvor, i koji je ovaj biljeg, to tražimo.«<sup>56</sup> Šanc u biti traži nutarnji razlog »tako da ona stvar, koja postoji a da nije prouzrokovana, ne može biti ovisna o uzroku, a ona, koja je prouzrokovana, ne može biti neovisna o uzroku« te naš filozof zaključuje: »Ovaj nutarnji razlog naći, znači riješiti kauzalni problem u pravom smislu.«<sup>57</sup> Za pronaći ovaj nutarnji razlog, prema Šancu, postoje dva puta: prvi put jest promatranjem bića koje postoji a nema uzroka i drugi put jest promatranjem bića koje ima uzrok. Kako bi pronašao točan odgovor, Šanc se služi s oba naznačena puta.<sup>58</sup>

a) biće koje postoji a nema uzroka: polazišno pitanje za Šanca glasi: zašto nestvoreno biće, ako postoji, nema uzroka? Može li razlog biti slobodni izbor istog tog nestvorenog bića? Ukoliko bi to bio slobodni izbor, on pretpostavlja egzistenciju onoga koji izabire. Uz to, nitko sam ne bira svoju vlastitu egzistenciju niti može sam proizvesti svoju egzistenciju. Uzimajući sve ovo u obzir za filozofa Šanca vrijedi sljedeće: Bog je sam od sebe, a to ni u kojem slučaju ne znači da je on sam sebe proizveo ili da je samom sebi uzrok.<sup>59</sup> Za ono biće koje ima uzrok vrijedi pitanje o ovisnosti egzistencije o nekom drugom. Za ono biće koje postoji bez uzroka, za njega vrijedi da nužno postoji a razlog njegova

<sup>55</sup> Ibid., p. 54.

<sup>56</sup> Šanc, »Problem kauzalnog principa – njegovo rješenje«, p. 337.

<sup>57</sup> Šanc, *Stvoritelj svijeta njegova egzistencija i narav i njegov odnos prema svijetu*, pp. 57–58.

<sup>58</sup> Usp. Ibid., p. 58.

<sup>59</sup> Na jednom drugom mjestu Šanc piše: »Postoji dakle biće, koje je izvor svake promjene, a samo se ne mijenja; uzrok, od kojega potječe svako zbivanje, a samo nema uzroka; podrijetlo svega onoga, što nenužno ili slučajno postoji, a samo apsolutno nužno egzistira; apsolutno savršeni izvor svakog savršenstva; neizmjenno mudri i silni i dobri upravitelj čitavoga svijeta, a ovo se biće zove Bog«. Franjo Šanc, »Providnost – ili sudbina?«, *Život* 21/3–4 (1940), p. 194.

postojanja mora se nalaziti u njemu samome, a ne u nečemu izvan njega. Zašto ono postoji? Za Šanca nije prihvatljiv odgovor koji bi glasio: postoji zato što postoji te se ovdje radi o čistoj tautologiji. Ne bismo mogli odgovoriti da postoji zato jer je duh jer niti duh u sebe ne uključuje nužno egzistenciju te ovdje Šanc navodi primjer ljudske duše koja ne postoji odvjeka.<sup>60</sup> Koji je, dakle, razlog da Bog nužno egzistira?

»Razlog je njegova apsolutna jednostavnost u fizičkom pogledu, koja nije plod apstrakcije, nego je neovisna o našem promatranju. Budući da je Bog apsolutno jednostavno biće, zato nema u njega nikakve potencijalnosti, t. j. Bog ne može ništa novo postati niti može prestati biti, što jest. <...> Kad ono nestvoreno biće, koje zovemo Bogom, ne bi bilo apsolutno jednostavno, nego kad bi imalo kakovih bilo fizičkih bilo metafizičkih sastavnih dijelova, sadržavalo bi u sebi protuslovlje, jer bi egzistiralo bez uzroka, premda kao sastavljeno biće ne bi moglo egzistirati bez uzroka. To je čista nauka sv. Tome«. <sup>61</sup>

Ovaj prvi put doveo nas je, drži Šanc, do toga da možemo sa sigurnošću prosuditi da li je neko biće prouzročeno ili, pak, nije. Vrijedi tvrdnja da je samo ono biće koje je »ipsum esse« i kao takvo neograničeno u savršenstvu, neovisno o bilo kojem uzroku. Vrijedi, također, tvrdnja da svako biće koje je ograničeno u svojem savršenstvu, dakle nije »ipsum esse«, ima svoj uzrok. »Ovaj je princip neovisan o prostoru i vremenu. Nije plod iskustva, niti smo ga postavili iz kakove potrebe, nego smo do njega došli samom analizom pojmova ili ontološkom refleksijom«. <sup>62</sup>

b) biće koje ima uzrok: Šanc iznosi argument da biće koje ima uzrok jest ono koje postoji ali nije oduvijek postojalo. Svatko tko opazi neku promjenu traži uzrok te promjene, a to čine čak i oni koji tvrde da nešto može postati bez uzroka. Međutim, potrebno je istražiti temelj ove tvrdnje ili uvjerenja da sve što započinje mora imati i svoj uzrok. Filozof Šanc odgovor pronalazi u sljedećoj silogističkoj formuli:

- Kada stvar koja započinje biti ne bi imala uzroka, ne bi imala razloga zašto započinje jer drugog razloga nema.
- Razloga sigurno ima zašto započinje jer sve što jest ima razlog zašto jest.

<sup>60</sup> Usp. Šanc, *Stvoritelj svijeta njegova egzistencija i narav i njegov odnos prema svijetu*, pp. 58–59.

<sup>61</sup> Ibid., pp. 59–60.

<sup>62</sup> Ibid., p. 61.

Dakle, stvar koja započinje mora imati uzrok kao razlog zašto započinje.

»Snaga ovoga umovanja ovisi o tome, da li doista sve, što jest, ima razlog, zašto jest, i da li doista stvar, koja započinje biti, ne može imati drugoga razloga započinjanja, osim uzroka. Ako ovo dvoje stoji, onda je nepobitna činjenica, da svaka stvar, koja započinje biti, ima uzrok kao razlog, zašto započinje biti«.<sup>63</sup>

Šancu je itekako poznato da se o ovome mnogo raspravljalo i da su brojni autori dali svoj doprinos rješenju ovog problema. Tako ponajprije navodi Leibniza i njegov »principium rationis sufficientis« te ističe kako se svi novoskolastički autori slažu i brane apsolutnu vrijednost ovog principa, kao, na primjer, Mercier, Hugon, Donat, Gredt, Garrigou-Lagrange, Descoqs, Geysler i Schuster. »Razlika između raznih ovih filozofa odnosi se uglavnom na dokaze, kojima se služe«.<sup>64</sup> Šanc smatra kako nije problem uvjeriti se o tome da sve što jest ima razlog zašto jest te da ništa što jest nije bez razloga. Biti znači imati neki predikat, a pitati za razlog zašto neka stvar jest znači pitati zašto ta stvar ima predikat. Ovo vrijedi za svaku stvar i za svaki predikat. Odgovor na pitanje je uvijek moguć i on je dvostruke naravi. Prvo, može se kazati da stvar ima predikat jer pripada njezinoj biti. Drugo, može se kazati da stvar ima predikat jer je njezin akcidens. Dakle, ili predikat pripada biti ili je akcidens. Biti pripada predikat bez kojega bi stvar bila ništa. Predikat je akcidens kada stvar i bez njega ima svoju bit. Filozof Šanc ovdje se oslanja na učenje sv. Tome i to jasno i ističe.<sup>65</sup>

»Koja je razlika između predikata ili forme, koja pripada biti neke stvari, i one, koja ne pripada njezinoj biti nego je njezin akcidens, lako je kazati. Ali pita se, zašto neki predikat ili forma pripada biti neke stvari, a drugi je njezin predikat ili forma njezinim akcidentom. Odgovor je: jer ona stvar ima takvu bit; a pitati, zašto ima takovu bit, nema smisla, jer bi to značilo pitati, što je prije prvoga. Nego drugo pitanje ima dobar smisao: zašto je neki predikat ili forma stvari njezin akcidens? Na to možemo dvoje odgovoriti prema dvostrukome smislu pitanja. Ako pitanje znači: zašto je ovaj predikat akcidenc [sic!], a ne nešto bitno za stvar, moramo odgovoriti: zato, jer je bit one stvari takva, te se u njoj onaj predikat ili forma ne nalazi. Ako li pitanje znači; zašto stvar onaj akcidens ima te nije bez njega, ne može odgovoriti: zato, jer je njezina bit takva; ona nije dovoljan razlog. Zato treba osim biti one stvari još nešto drugo, što je razlog, zašto stvar ima onaj akcidens; a takav se razlog zove uzrok«.<sup>66</sup>

<sup>63</sup> Ibid., p. 62.

<sup>64</sup> Ibid., p. 63.

<sup>65</sup> Usp. Ibid., pp. 63–64.

<sup>66</sup> Ibid., p. 64.

Skolastika jasno uči: prvo, da biće koje je samo od sebe »ipsum suum esse« – Bog – ne može imati nikakva akcidensa; drugo, da biće koje ima akcidens ne može biti Bog te mora biti stvoreno. Ono biće koje ima akcidens ovisno je o uzroku jer njegova bit ne uključuje u sebe egzistenciju te onda posljedično ista ta njegova bit ne može biti razlog zašto ono postoji ili započinje postojati. Filozof Šanc sažima i jednostavno kaže da takvo biće bez uzroka ne bi imalo dovoljnog razloga za svoju egzistenciju.<sup>67</sup>

Ovaj drugi put doveo nas je, drži Šanc, do istog rezultata kao i prvi put, a on glasi:

»Svako biće, koje je sastavljeno, i zato nema razloga svoje egzistencije u svojoj biti, ima uzrok. A ono biće, koje je posve jednostavno i zato ima razlog svoje egzistencije u svojoj biti, nema uzroka. To je kauzalni princip u najdubljem smislu.«<sup>68</sup>

Na ovoj temeljnoj razlici temelje se i daljnje razlike između nestvorenog i stvorenih bića. Nestvoreno je biće neograničeno u svakom savršenstvu te zato mora biti i razumno i slobodno i izvorom svakog savršenstva, ono je samo jedno te je nepromjenjivo i vječno. Stvorena su bića ograničena, mogu biti bez razuma, bez slobode i bez života, može ih biti bezbroj, ona su promjenjiva i vremenita.<sup>69</sup>

<sup>67</sup> Usp. Ibid., pp. 64–65.

<sup>68</sup> Ibid., p. 65. Čini nam se važnim ovdje donijeti i mišljenje filozofa Keilbacha koji načelo dovoljnog razloga drži iznimno bitnim u kontekstu promišljanja o kauzalnom principu. Filozof Keilbach drži kako neki mislioci olako prelaze preko načela dovoljnog razloga i zbog toga i nastaju brojne nejasnoće. Keilbach načelo dovoljnog razloga uzima u njegovoj negativnoj formulaciji: 'Ništa ne može postojati bez dovoljnog razloga'. On prihvata i drži opravdanima prigovore koji traže da se kod opravdanja načela uzročnosti ne smije jednostavno tvrditi da nešto mora imati razlog svojeg egzistiranja u sebi ili u drugom jer sve dok nije opravdana objektivna i univerzalna vrijednost principa dovoljnog razloga u smislu relacije 'razlog-posljedica', nije isključeno da nešto egzistira bez razloga. Bilo bi proturječno da nešto egzistira bez razloga kad se već pretpostavlja da sve što egzistira mora imati razlog svog egzistiranja. Kako Keilbach rješava ovaj problem? Načelo dovoljnog razloga nije isto što i načelo istovjetnosti, tvrdi Keilbach, i nastavlja da njegov sadržaj znači stvarni odnos 'razlog-posljedica' te mogućnost analitičkog opravdanja načela uzročnosti ovisi o tome da li je objektivno kompletna disjunkcija da nešto egzistira ili po sebi ili po drugom. U pretpostavci da je disjunkcija kompletna dovoljno je prema našem filozofu Keilbachu imati sigurnost da nešto ne postoji po sebi, pa je opravdan zaključak da postoji po drugom. Međutim, potrebno je postaviti pitanje: da li postoji i neka treća mogućnost? O toj mogućnosti ili, pak, nemogućnosti sve ovisi. Keilbach smatra kako se ne može shvatiti pozitivni smisao toga čistog činjeničnog egzistiranja bez razloga te bi nam to, čini se, apriorno dalo za pravo da disjunkciju 'imati razlog egzistiranja ili u sebi ili u drugom' smatramo cjelovitom. Usp. Keilbach, *Problem Boga u filozofiji. Teodiceja ili naravno bogoslovje*, p. 90.

<sup>69</sup> Usp. Šanc, *Stvoritelj svijeta njegova egzistencija i narav i njegov odnos prema svijetu*, p. 66.

### 3.4. Kauzalni princip jest analitički sud

Zadnji korak, rekli bismo, u dokazivanju koji filozof Šanc poduzima jest dokazati da je kauzalni princip analitički<sup>70</sup> sud.<sup>71</sup> Šanc jasno kaže da se otkako je Kant uveo razliku između analitičkih i sintetičkih sudova oko ovog pitanja vode žestoke borbe. Kant kao primjer sintetičkog suda navodi kauzalni princip: 'Sve, što postaje, ima svoj uzrok'. Uz Kanta, naš filozof Šanc spominje i kršćanske filozofe koji su kauzalnom principu nijekali analitički karakter, kao, na primjer, A. de Margerie, Hessen, Schneider i dr. Na drugoj strani stoje oni koji brane analitički značaj kauzalnog principa te Šanc navodi sljedeća imena: Mercier, De Backer, Hugon, Gredt, Gutberlet, Commer, Frick, Donat, Zimmermann i Franzelin. Spomenimo ovdje da Šanc ističe da neki skolastički filozofi nisu zadovoljni s Kantovom terminologijom jer bi, prema njima, bila uzrokom nesporazuma i zbrke te se radije služe starom terminologijom te sudove dijele na »iudicia per se nota« i »iudicia non per se nota« ovisno o tome je li predikat sadržan u pojmu subjekta ili, pak, nije.<sup>72</sup> Za Šanca ključno pitanje nije terminologija, nego sami analitički karakter kauzalnog principa, tj. vrijedi li kauzalni princip uvijek i svugdje te je li uvijek istinit.

»Došli smo do uvjerenja, da je apsolutno nužno uvijek i svugdje istinit, bez ikakva izuzetka. Nikad i nigdje ne može postati ili započeti ili egzistirati neovisno o uzroku ono, što nije 'ipsam esse' i zato neograničeno.«<sup>73</sup>

Filozof Šanc je uvjerenja da je kauzalni princip analitički sud (prema novoj terminologiji) ili, pak, »veritas per se nota« ili »iudicium per se notum« (prema staroj terminologiji). Šanc, konačno, tvrdi kako nam kauzalni princip govori o tome da svako ograničeno biće ima svoj uzrok,<sup>74</sup> ali nam ne govori

<sup>70</sup> Zimmermann u svojem djelu pod naslovom *Religija i život* brani kauzalni princip kao analitički. Usp. Stjepan Zimmermann, *Religija i život* (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1938), p. 263.

<sup>71</sup> Naš filozof Keilbach također drži da se »može braniti analitički značaj načela uzročnosti«. Keilbach, *Problem Boga u filozofiji. Teodiceja ili naravno bogoslovlje*, p. 89.

<sup>72</sup> Usp. Šanc, *Stvoritelj svijeta njegova egzistencija i narav i njegov odnos prema svijetu*, pp. 67–68.

<sup>73</sup> *Ibid.*, p. 68.

<sup>74</sup> Keilbach u ovom kontekstu tvrdi sljedeće: »Nenužno biće, koje stvarno postoji, može postojati samo u ovisnosti od drugoga, to jest po uzroku. Ako se opravdanost te tvrdnje može pokazati samom analizom pojmova, imamo analitički sud. Pokušajmo tvrditi, da postoji nenužno biće, ali da ono nema uzroka. U tom slučaju imamo očito proturiječje. Kad naime kažemo 'nenužno biće postoji', tvrdimo sljedeće: biće, koje je po sebi indiferentno za biti ili ne biti, nalazi se u stanju, u kojem stvarno, ali nikako po sebi, dakle po drugom izključuje ne biti. Kad zatim dodamo, da to biće nema uzroka, izričito poričemo, da ono postoji po drugom. Isti sud



o tome da li svako stvoreno biće ima i prouzrokovani uzrok. Zato se kauzalni princip i uzima za dokazivanje Božje egzistencije, a ne uzima se za dokazivanje egzistencije stvorenih uzroka. Uz ovo, Šanc ističe kako nam stvorena bića naviještaju kakav je Bog<sup>75</sup> jer ono što stvorena bića imaju ograničeno, Bog ima neograničeno. Ipak, ne vrijedi i obrnuta tvrdnja da uzrok ne bi mogao imati i neko drugo savršenstvo kojega učinak nema ili ga smije imati samo u istoj mjeri.<sup>76</sup> Dok vrijedi da učinak ne može imati savršenstva kojega nema uzrok niti ga može imati u većoj mjeri od uzroka, ne vrijedi obratno da uzrok ne može imati savršenstva kojega nema učinak niti da ga ne može imati u većoj mjeri od učinka. Zato Šanc odlučno odbacuje tzv. »princip zatvorene prirodne kauzalnosti« kojim se služe neki prirodoslovci, a također odlučno odbacuje i apsolutno nužni kauzalni zakon prema kojemu slični učinci imaju slične uzroke te su, konačno, prema našem filozofu mogući i izuzetci i čudesa.<sup>77</sup> Zaključak kojim Šanc zatvara svoju raspravu o kauzalnom principu glasi:

»Iz učinka poznajemo uzrok, iz djela čovjekovih njegovu dušu. Ali nada sve naviještaju nam stvari, kakav je Bog, koji je uzrok svih stvari, jer su sve ograničene, a On je neograničeno Biće, 'ipsum esse'. Zato je kauzalni princip doista onaj ključ, koji nam otvara nadosjetilni svijet. Pomoću ovoga principa možemo jasno spoznati, da postoji Bog, nestvoreni Stvoritelj čitavoga svijeta. Promatrajmo samo, što nam svijet kazuje o svome podrijetlu.«<sup>78</sup>

---

mogao bi zato dobiti i sljedeći oblik: biće, koje postoji po drugom, a ne postoji po drugom. A to je proturiječje. Naš put bio je u principu dosta jednostavan: nastajanje je znak nenužnosti, a nenužnost po svom pojmu uključuje potrebu ovisnosti od drugoga«. Keilbach, *Problem Boga u filozofiji. Teodiceja ili naravno bogoslovlje*, p. 91.

<sup>75</sup> Sv. Toma Akvinski filozofski to objašnjava na način da tvrdi „da se pomoću učinaka koji nisu srazmjerni uzroku ne može imati savršena spoznaja tog uzroka, ali nam se ipak iz bilo kojeg učinka, kako je rečeno, može očividno dokazati postojanje njegova uzroka. I tako se iz Božjih učinaka može dokazati njegovo postojanje iako ga pomoću njih ne možemo savršeno spoznati u njegovoj biti“. Toma Akvinski, *Izbor iz djela. I. svezak* (Zagreb: Naprijed, 1990), p. 272.

<sup>76</sup> U djelu pod naslovom *Providnost Božja* filozof Šanc slično piše: »Biće, koje nema uzroka, pa ipak postoji, mora biti vječno i nepromjenljivo; što je dakle promjenljivo, ne može biti samo od sebe, tj., ne može postojati bez uzroka. Druga je temeljna misao: Učinak ne može imati savršenstva, kojega nema njegov uzrok; zato prvi uzrok svih stvari mora imati sva savršenstva svih mogućih stvari. Prva je misao izražena principom kauzalnog principa, a druga principom dovoljnog razloga«. Franjo Šanc, *Providnost Božja* (Zagreb: Knjižnica života, 1939), p. 190.

<sup>77</sup> Usp. Šanc, *Stvoritelj svijeta njegova egzistencija i narav i njegov odnos prema svijetu*, pp. 68–69.

<sup>78</sup> *Ibid.*, p. 69.

### Zaključne napomene

Hrvatski filozof Marijan Petras u objašnjavanju što je to kauzalni princip na koncu kaže da »način njegova filozofskog opravdanja s obzirom na izvor, valjanost i granice razlikuju se kod pojedinih filozofskih pravaca u skladu sa spoznajnoteorijskim stavovima (v. empirizam, senzualizam, skepticizam, racionalizam, kriticizam, apriorizam, pragmatizam, instrumentalizam, fikcionalizam, kondicionalizam)«. <sup>79</sup> Kada je riječ o isusovcu i filozofu Franji Šancu te njegovom promišljanju o istom kauzalnom principu onda je njegov način opravdanja toga principa u skladu sa skolastičkim mišljenjem utemeljenim prvotno na filozofskim promišljanjima sv. Tome Akvinskoga. Naravno, služi se Šanc i modernim neoskolastičkim autorima, a kako smo vidjeli jedan od njih je i naš filozof Stjepan Zimmermann, a koji su na tragu promišljanja sv. Tome Akvinskoga.

Šanc o kauzalnom principu promišlja u kontekstu mogućnosti spoznaje Boga, a ključ koji nam otvara vrata u nad-osjetilni svijet jest ispravno shvaćeni kauzalni princip. Očito je da prema našem filozofu postoje i pogrešna shvaćanja i tumačenja kauzalnog principa, a među te filozofe ubraja Humea, Milla i Kanta te odbacuje Hume-Kantovo shvaćanje jer je ono, kako smo ranije u radu vidjeli, vodi do zatvorene naravne kauzalnosti koja svijet i zbivanja u svijetu shvaća na način da se sve zbiva prema naravnim zakonima te postoje samo fizički, odnosno materijalni uzroci bez mogućnosti čudesa i slobode. Iako je ovo tumačenje popularno i među znanstvenicima prihvaćeno, za Šanca ono nije prihvatljivo jer na temelju našega iskustva postaje nam jasno da, s jedne strane, fizički uzroci djeluju prema stanovitim zakonima, ali, s druge pak strane, iskustvo nam ne govori u prilog tezi da nisu moguće i iznimke te, konačno, da uz fizičke nema i drugih uzroka. Promišljajući u tom kontekstu i o razlici između prouzrokovanog i ne-prouzrokovanog bića, Šanc, bazirajući se na učenju sv. Tome, temeljnu razliku pronalazi u nutarnjem razlogu i to na dva načina: prvi, polazeći od bića koje postoji a nema uzroka te drugi, promatrajući biće koje ima uzrok. Biće koje postoji a nema uzroka jest »ipsium esse« te neograničeno u savršenstvu i neovisno o bilo kojem uzroku. Biće koje ima uzrok ima svoj početak i kao takvo mora imati uzrok izvan samoga sebe. Za Šanca kauzalni princip u najdubljem smislu glasi: s jedne strane, biće koje je sastavljeno i nema razlog egzistencije u samome sebi ima uzrok, a, s druge strane, biće koje je posve jednostavno i razlog svoje egzistencije ima u svojoj biti nema uzroka.

<sup>79</sup> Marijan Petras, »Kauzalni zakon (princip kauzaliteta)«, u: Vladimir Filipović (ur.), *Filozofijski rječnik* (Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1989<sup>3</sup>), p. 168.

Konačno, Šanc slijedi ono filozofsko učenje koje kaže da je kauzalni princip analitički a ne sintetički sud.

Uzimajući u obzir cjelovitost Šancova argumentiranja, možemo zaključiti da je u svojem pristupu sustavan i jasan s međusobno povezanim tvrdnjama i zaključcima. Očito je da poznaje i slijedi literaturu koja je za argument relevantna i ne suzdržava se suočiti sa suprotnim mišljenjima braneći svoju teističku skolastičku poziciju<sup>80</sup> koja se temelji, kako on sam to priznaje, i na učenju sv. Tome Akvinskoga. U predgovoru svojega djela pod naslovom *Stvoritelj svijeta* – a o kauzalnom principu izlaže u tom djelu – Šanc pred sebe postavlja dva zadatka: prvi je da one koji imaju jedino i točno shvaćanje o Bogu i njegovu odnosu prema svijetu još i više utvrdi u njihovom mišljenju i drugi je da onima koji drugačije misle pomogne da temeljito revidiraju svoje shvaćanje.<sup>81</sup> Dok za njegov prvi zadatak možemo reći da zbog jasnoće i argumentiranosti izlaganja zasigurno ispunja zadatak – a usudili bismo se reći da je taj zadatak ujedno i lakši, dok za drugi zadatak – koji je po nama daleko teži – ne možemo osobno suditi.

## Philosopher Franjo Šanc on the causal principle

### *Summary*

The paper is divided into three sections, with introductory and concluding remarks. The initial section of this study presents the status of the research on the philosopher Franjo Šanc. The following section contains a comprehensive listing of the authors and the works under examination, which explore various aspects of Šanc life and his philosophic thought. In the second section, the preceding research is utilized to provide an overview of Šanc's biography and bibliography, including basic information such as date of birth, date of death, nationality, and place of residence. Finally, in the third part, the causal principle in Franjo Šanc's philosophical thought is presented, following a fourfold step: a) In accordance with Šanc's analysis, a fundamental misunderstanding of the causal principle has been perpetuated in the philosophical tradition, originating with Hume, Mill, and Kant; b) Šanc's critique of the erroneous interpretations of the

<sup>80</sup> Da je za Šanca skolastička filozofija prava filozofija nedvojbeno proizlazi iz njegova članka pod naslovom: Franjo Šanc, »Skolastička filozofija — prava filozofija?«, *Život* 25/3–4 (1944), pp. 185–201. Smatramo ovdje potrebni donijeti i sljedeće zaključne Šancove riječi iz istoga rada: »Time nikako ne tvrdi, da izvan skolastičke filozofije nema nikakve istine. I skolastička je filozofija ograničeno bića, koje ne uključuje u sebi svega savršenstva. <...> Ova je prava filozofija, koja najbolje odgovara svim našim filozofskim težnjama«. Ibid., p. 201.

<sup>81</sup> Usp. Šanc, *Stvoritelj svijeta njegova egzistencija i narav i njegov odnos prema svijetu*, p. VI.

causal principle; c) The fundamental question and two paths towards the answer are as follows: the first starts from a being that exists without a cause and a being that has a cause and, finally, d) Šanc reasoning behind the claim that the causal principle is an analytical judgement. The paper's conclusion is that Šanc displays an excellent grasp of the literature pertaining to the causal principle. Furthermore, he presents and defends his theistic perspective in a structured and logically coherent manner.

*Keywords:* Franjo Šanc, causal principle, David Hume, Immanuel Kant, God, theism

